

FRA BONDEFOGDENS GAARD I RØRBY

Af CHR. ANDERSEN, Rørby

I Aarene efter Stavnsbaandets Løsning den 20. Juni 1788 begyndte Fæstebonden saa smaat at rette sin krogede Ryg, efter Aarhundreders Trældom, og spejde efter Frihedens Goder. Store Folkefester blev afholdt, hvor bl. a. Bondevennen Glerup talte og samlede Tusinder af Bønder.

Dønninger fra disse Folkemøder vækkede mange, men forandrede ikke alle Fæstebønders Mentalitet. Forholdet mellem Greven paa Lerchenborg og Rørby Fæstebønder var ret godt, og det viste sig ogsaa senere, da Salgsplanen kom, at mangan en Bonde — bl. andre min Bedstefader — ikke vovede Springet til Selvejer, selv om Køb efter Salgsplanen var indlysende fordelagtig og Vejen til Fremgang.

— Den sidste Bondefoged i Rørby, Niels Nielsen, var født i Svallerup Møllegaard d. 2. Jan. 1806.

Kun 24 Aar gl. blev han gift med Fæstebonde Mads Jørgens Datter Bodil i Rørby og fik samtidig overdraget Gaarden, nu kaldet »Langagergaard« — i 1830 — og levede her gennem skiftende Tider til Aar 1897.

Gaarden hørte under Lerchenborg, og ved Udskiftningen, da Kampestensskellene blev sat, indrammedes ca. 50 Td. Ld. Agerjord foruden 2 Udmarkslodder, hver paa 2 Td. Ld., samt en Mosepart paa 1 Td. Ld.

Et Tørveskær var aldeles nødvendigt og hørte med til hver af Byens Gaarde.

Fæstebrevets væsentlige Indhold drejede sig om Hoveridage.

Gaardens Drift kom i anden Række. Det kneb ofte, særlig i en vaad Høstperiode, at faa bjerget den sparsomme Avl tør i Hus eller Stak; det blev næsten altid langt hen paa Efteraaret. Hvert tiende Neg skulle udtages og afleveres — som Tiende —, før der maatte køres Sæd hjem fra Marken. — Niels Nielsen, for hvem Arbejdet skred, enten det var hjemme eller paa Hovmarken, vakte snart Ridefogdens opmærksomhed — han var tilfreds — og Niels blev udnævnt til Bondefoged. Og Niels var som født til hvervet, afholdt af sine Fæller — Bønderne — og nød samtidig Ridefogdens Gunst.

Til Hove møde Rørby Fæstebønder og deres Børn tilfods eller stillede med Heste og Vogne tidlig Morgen paa Godset efter Tilsigelse af Bondefogden, der Dagen før fik overrakt en skriftlig Ordre af Grevskabets Udrider. Det var oftest henad Aften, før han naaede at aflevere Ordren til Niels; han blev forsinket — et Slag Kort og smaa Stimulanser de forskellige Steder, hvor Ridefogden havde Ærinde, var den egentlige Aarsag.

Det gav Rideture at være Bondefoged. Telefon, Bil eller Cykle — ja, selv en Fjedervogn fandtes ikke i Bondefogdens Eje, en »fast Vogn« med malede, skraa Fjælle husker jeg der stod i Vognporten — det var hele Herligheden den Gang.

En Afveksling i Hoveridage gav Jagten paa Grevskabets store Revier. Jagtdage i vildsomme Skove og paa herlige, vildtrige Marker oplevede Fæstebonden — ikke som Jæger, men som Klapper; det hørte ogsaa ind under Hoveriet.

Og Jagten paa hans egen Jord — Fæstegaarden — var Grevens. Selv efter at Gaarden blev købt til Selveje forbeholdt Grevskabet sig Jagtretten i den første Ejers Besiddelsestid. En kedelig Para-

Den sidste Bondefoged i Rørby. Nielsen født i Svallerup Møllegaard Jan. 1801, død 1897 i Rørby.

graf — prentet i Skødet — for den Bonde, der havde en Draabe Jægerblod i Aarerne — fristende at omgaa. Til de store Klapjagter var der Mødepligt, én fra hvert Sted, og naar Bondefogden modtog Ordresedlen nær Aften, og Mødetid var tidlig Morgen næste Dag, fik han travlt. Fire Karle maatte assistere ham med at ride Sognet rundt den halve Nat og tilsige Klappere.

I Jagten deltog Niels som Leder af et Hold Klappere, men under Skyttens eller Skovfogdens Kommando, og i deres muntre Selskab blev Frokosten — bragt fra Lerchenborg — indtaget under et Rast i Skovfogedboligen.

De efterfølgende store Jagtgilder paa Slottet om Aftenen — Gilder, der stod Gny af — var for Niels kun en Anelse.

I Aaret 1872 afstod Bondefogden Gaarden til Sønnen Mads Jørgen Nielsen og gik paa Aftægt. Samme Aar blev Gaarden købt fri fra Lerchenborg efter Salgsplanen for en Sum af 16.000 Kr. + Arvefæsteafgift og Tiende, ialt 36 Td. Byg aarlig.

Nu var Mads Jørgen Selvejrbonde, og en ny Tid oprandt med at dræne, mergle og forbedre Lodden. Landbrugets Mekanisering gik kun smaat fremad; ført i 1888 blev de første Neg puttet i Damptærskværket. Han var den første Gaardejer i Sognet, der sammen med sin Nabo, Sognefogden, købte en Mejemaskine — Aflægger — i 1894, en lille »Johnston«, der lavede et beundringsværdigt Arbejde. Nu var Høsten kun en Leg, og flere interesserede Bønder ville absolut leje Maskinen. Den blev ogsaa lejet ud, men kun til Folk, der havde sanket Sten af Marken.

Den gamle Bondefoged betragtede »Vidunderet« skeptisk og tøvede med at anerkende den; han udbrød: »Vent aa la' vos se, ded goe' gamle Mejere' ska nu it kaseres!«

Hans Arbejde var forlængst indskrænket til kun at passe Faarene og holde Øje med Hyrdedrengen, naar denne vogtede Køer eller drev dem til Vands i Byens Gadekær — en Skik, der blev brugt i flere Gaarde Vinteren igennem. Isen blev »vækket«, naar Frost kom. Vandværk eksisterede ikke.

Den gamle, idylliske Landsby, Rørby, med »stynede« Piletræer paa Stengærder langs de med Skarntyder tilgroede Grøfter, der udmundede i Gadekæret midt i Byen, saa fattig ud — set med vore

Øjne; men der var lunt og hyggeligt i den gamle, sammenbyggede, firelængede Gaard, selv om de lave skrutryggede Længer med det lange Tagskæg, der skærmede den klinede Lervæg med Regnbrædtet, gav den et forkuet Udseende.

Den hvidkalkede Bindingsværksgaard med smaa, seksrudede Vinduer anbragt under Tagskægget, tjærede Halvdøre og Porte, det mosgrønne Straatag med frodige Husløg og de skæve Vægge, hvor blomstrende Bonde-roser strakte sig, skabte Landsbyidyllen.

Bondefogdens Sønnesøn, Hans Peter Nielsen, der rundede 90 Aars Fødselsdagen d. 16. september 1955, har fortalt nogle Træk fra »de gode, gamle Dage«.

De lange Vinteraftener i den lavloftede Stue med det gule, sandstrøede Flisegulv var hyggelige, Farfar — Bondefogden — sad i Armstolen nær Bilæggerovnen og røg Merskumspibe, mens vi unge, placeret ved Langbordet, forsøgte Udskæring i Almestil eller andet Husflid, og Mor og Pigerne »kaartede« Uld og lod Rokken snurre.

Den gamle Bilæggerovn, udsmykket med kronede Løver og Navnet: EGGELANDS JERNWÆRCH AAR 1738, i sin Tid købt ved Auktion paa Godset Nørager, har ikke udspillet sin Rolle endnu — takket være Læge Møllers vaagne Øje. I Dag findes den paa Museet i Kalundborg. Læge Møller opdagede den rent tilfældig i et Hjørne af Bondefogdens Gaard blandt noget gammelt Jernskrammel.

For Bordenden under Hængeskabet havde Far sin Plads med Kallundborg Avis bredt ud paa Bordet — den blev tygget grun-

Bondefogdens Sønnesøn, Hans Peter Nielsen, som fortæller om de gode gamle Dage.

Fot. 22. Sept. 1955.

D. 16. September: H. P. N. 90 Aars Fødselsdag.

digt igennem. Vi har opbevaret et Par Aviser fra Marts 1868, 12. Aargang. Særlig indholdsrige er de ikke; men nogle fristende Annoncer om Udvandring til Amerika giver et Fingerpeg om den Tids Problemer. Billetprisen var: København—New York 58 Rdlr.

Den næste Annoncespalte gjaldt Auktioner paa Ejendomme, særlig Boelsteder, hvor alt — Rub og Stub — skulle sælges paa Grund af Udvandring.

Kallundborg Avis var ikke det eneste Blad i Bondefogedens Gaard. Et andet gemt Blad, »Aarhus Stiftstidende«, kongelig privilegeret, dat. Torsdag d. 6. Juli 1865, er mere fyldigt og humørbetonet; der staar bl. a. i Rubrikken »Nyheder«:

Fra Politiretten.

»Poul Madsen var ikke bleven belønnet efter Fortjeneste, hvilket hænder saa mange som maa finde sig deri. Han gjorde sig imidlertid selv til Dannebrogsmænd og søgte, behængt med »Hæderstegnet«, Audients hos Hs. Maj. Kongen, der allernaadigst skænkede ham 10 Rdlr. Selv hos Politi-Inspektør Hertz mødte han dekoreret! Næste Gang faar han Lejlighed til at erfare, hvilket tungt Kors han har paalagt sig selv.«

Paa Højskole.

Aarene gik og Højskolebevægelsen kom, skyllede som en Bølge over Landet og vakte Interesser blandt Landsbyens Ungdom. Mange følte Trang til at komme paa Skolebænk igen — og Hans Peter Nielsen blev Elev paa Ollerup Højskole Vinteren 1890—91.

Forfatter Anton Nielsen var Lærer og hans Plejesøn, Niels Kr. Johansen, Ejer af Skolen og Økonoma. Der hørte 40 Td. Ld. til Skolen, og der holdtes Fodermester. Hans P. Nielsen delte Værelse med Anton Nielsen og Fodermesteren og Seng med førstnævnte. Ganske vist var de Halvfætre — men alligevel. Der kom ofte en Gæst til Anton N. og overnattede, saa maatte Hans P. N. »ta' Omstigning« til Fodermesteren og overlade sin vante Sengeplads til Gæsten.

Anton Nielsen er født i Uggerløse, Rørby Sogn, og ved Gadekæret i Uggerløse er rejst en Mindesten — hentet fra den store Langdysse — med følgende Inskription:

Bondefogdens Fæstegaard i Rørby (beboet). Nedrevet 1925. Opdaget og malet af en Kunstmaler omkring 1922, fot. samme Aar. (Set fra N.Ø.)

ANTON NIELSEN

1827 — 1897

At kvindre som Spurv under Bondens Tag
At sprede lidt Lys i hans tunge Dag
At lette de Byrder som trykke
Det blev min Lod som min Lykke.

Hans Peter Nielsen døde 23. Maj 1956.

Jeg husker godt hans Farfar, den stoute Bonde, som han stod ved Stengærddet paa Toften med sin Kikkert — en Fødselsdags-gave i 1882 — og spejdede ud over Landskabet. Han nød den glimrende Udsigt over Fødeegnen med de bakkede Marker, hvor 8 smukke Stendysser mindede om Stenaldertiden, over Engene med de bundløse Gunger, i hvis Nærhed vi fandt smaa, brede Heste-sko, halvt fortæret af Rust. De stammede fra Svenskekrigen, fortæltes der; vi gemte dem som Minde om onde Tider for 300 Aar siden.

Nedenfor Toften ligger Præstkærret med Elletrunter og lave Pilebuske, Siv og stride Tuer, hvor Graaanden fandt Redeplads, her, hvor vi Drengene badede i det plumrede Vand, fangede Karusser i Vidiekurv og sejlede i Tørvemosebaad.

Sydøst for Byen ligger »Græsmarken« — Udmarkslodderne — med Lykkebjerg og Wimmels Moser, hvor den stejle Bakketop er prydet med to Broncealderhøje — »Gaardhøje« —, hvorfra der er Udsigt til Storebælts solglitrende Bølger.

I Kanten af den største Høj fandt vi Drengene først i 90'erne en Urne stikkende frem; vi gravede den ud med de bare Næver — vi skulle pænt dele Indholdet — gode Venner var vi jo — og hvem véd, der kunne gerne være Guld i »Jydepotten«! Alt for ivrige var vi med at faa Asken ud — Resultat: Urnen revnede, Venskabet revnede — og intet Guld! Dagen efter fandt jeg en knækket Bronceaal og et lille, gennemboret Smykke i Askebunken. Nu findes Urnen paa Museet i Kalundborg.

I »Rørby Græsmark« har Danmarks første Beboere fundet en passende Boplads, tyder de store Langdysser paa; alene paa vor Udmarkslod — 5 Td. Ld. — mellem Moserne laa — ja, ligger endnu — to Langdysser.

I 1921 havde Kunstmaler Joh. Glob flyttet sine Teltpæle til disse af Bakker skjulte Moser og fandt gode Motiver. Han spurgte en Dag om Tilladelse til at grave i Dysserne, der ikke var fredede; min Søn studerer Arkæologi, fortalte J. G., og var interesseret i at undersøge Langdysserne. »Vi skal nok sætte dem i samme Stand igen.«

De fik Lov, men fandt intet af Betydning. Professor Glob, Aarhus, har senere haft bedre Held!

Ogsaa de kønne Gravhøje nord for »Præstekæret«, »Laadenhøv« og »Kragehøv« (nu Hyldehøj), hvor Rævefamilier fæstede Bo, vakte Interesse. Nationalmuseets Udgravning — omkring 1890 — bragte smuldrende Rester af usædvanlig mange Stenalderfolk frem i Dagens Lys. Mange smukke Flinteredskaber blev fundet; men kun et enkelt Smykke. Tre Ravperler og et Par gennemborede Hundetænder er havnet i Kalundborg Museum. En tredje Gravhøj, nær den store Grøft ved »Præstekær«, er sløjfet, og ikke langt fra den er fundet nogle fint forarbejdede Stenøkser.

Disse tokammers Jættestuer — Storstensgrave — sat af Nordvestsjællands første Bønder, tyder paa, at Jagt og Fiskeri var mere end Hobby for dem; deres Boplads var snildt anlagt nær fiske-

rige Vandløb og Moser og kun 2—300 Meter fra Kærby Enge — Stranden, hvor Kalundborgfjordens Bølger skvulpede i Oldtiden og Kærbyaaen havde sit Udløb. Engene var sikkert sejlbare den Gang. Min Bedstemor — f. 1817 — fortalte i sin Tid, at da Aaen blev »rettet«, fandt de en udhulet Egetræstamme, der lignede en Baad, udfør Rensborggaarden — hendes Fødegaard — og den brugte de i flere Aar som Vandtrug i Gaarden.

Har Naturmennesket, Stenaldermanden, for Tusinder af Aar siden, vist sine Evner og Kræfter ved at sætte sig et Mindesmærke — Kæmpehøjen »Laadenhøv« — til varigt Skue for Efterslægten, har, som et Udslag af Naturens Luner, Lynet ogsaa sat sit Mærke i »Laadenhøv«. Under et heftigt Tordenvejr for godt 50 Aar siden slog Lynet ned i Jættestuens største Overligger, en mægtig Sten, der maaler sine 4 Meter i Omfang, og kløvede denne som et Stykke Brænde — et skraat Hug paa 2 Meter gennem Stenen — et Symbol paa Naturens Kræfter.

Den oplyste Bondefogeds Tanker og Følelser om den nye Bondeslægt, der voksede op, kan muligt defineres i Arne Paasches lille Digt:

Dit Sind flyver altid saa viden omkring,
det er som du glemmer de nære Ting;
du drømmer om Lande i Syd og Nord
og ser ikke Skønheden, hvor du boer.